

pohlavie,

Luce Irigaray

ktoré nie je

Ženská sexualita sa vždy vníma na základe mužských parametrov. Preto sa zdá byť opozícia klitoridálna „mužská“ aktivita versus vaginálna „ženská“ pasivita až príliš podmienená praxou mužskej sexuality; hovorí o nich Freud – a mnohí iní... – ako o etapách alebo alternatívach vývinu sexuálne „normálnej“ ženy. Klitoris sa tu totiž poníma ako malý penis, príjemný na masturbáciu dovtedy, kým nejestvuje strach z kastrácie (u malého chlapca) a vagina získava svoje určenie ako „útulok“ mužského pohlavia vtedy, keď treba pri dosahovaní rozkoše nájsť náhradu za zakázanú ruku.

Erogénnymi zónami ženy by teda mala byť jej vulva s klitorisom, ktorá však neznesie porovnanie s cenným falickým orgánom, alebo otvor-diera, ktorý pri koite tesne obopne a trie penis; teda akési nepohlavie alebo mužské pohlavie, ktoré sa zvrhlo, aby si mohlo zabezpečiť autoafekciu.

O žene a jej rozkoši sa v takejto koncepcii pohlavného styku nehovorí nič. Jej večným osudom by mal byť „nedostatok“, „atrofia“ pohlavia a „túžba mať penis“, pretože to je jediné pohlavie, ktorému sa priznáva hodnota. Žena by sa teda mala všetkými prostriedkami usilovať, aby si penis privlastnila: prostredníctvom trochu servilnej lásky k otcovi-manželovi, ktorý je schopný jej ho dať, prostredníctvom túžby po dieťaťi-penise, najradšej chlapcovi, cez prístup ku kultúrnym hodnotám, ktoré sú podľa práva ešte vždy vyhradené bytostiam mužského pohlavia, a preto stále mužské atď. Žena by teda mala prežívať svoju túžbu iba ako očakávanie, že konečne bude môcť vlastniť ekvivalent mužského pohlavia.

Toto všetko je však jej pocífovaniu rozkoše dosť cudzie, pravda, iba ak by sa nevymanila z dominujúcej falickej ekonomie. Napríklad ženská autoerotika je veľmi odlišná od mužskej. Muž potrebuje nejaký nástroj, aby sa mohol sám seba dotýkať: svoju ruku, ženské pohlavie, reč... A táto sebaafekcia pritom vyžaduje minimum aktivity. Žena sa sama seba(ou) a sama v sebe dotýka aj bez toho, aby potrebovala nejaké sprostredkovanie, a nepotrebuje najmä prípadné rozlišovanie

medzi aktivitou a pasivitou. Žena sa „sama seba dotýka“ stále a nemožno jej to naozaj zakázať, pretože jej pohlavie zostáva z dvoch pier, ktoré sa ustavične bozkávajú. Tak je sama v sebe vlastne už dve, a tieto dve sa vzájomne vzrušivo dotýkajú – a nemožno z nich oddelením urobiť jednu.

Prerušenie tejto autoerotiky nastáva násilným vlámaním: znásilňujúci penis tieto dve pery od seba brutálne oddelí. To ženu odvádza od „autoafekcie“, ktorú potrebuje, ak sa nechce vystaviť riziku, že stratí svoju rozkoš v pohlavnom styku. Ak má ruku malého chlapca – i keď nie úplne – nahradí vagina a zabezpečí tak prepojenie medzi autoerotikou a heteroerotikou v koite – to stretnutie s tým celkom iným, ktoré znamená vždy smrť – ako sa potom bude v klasickej predstave sexuality vysvetľovať pretrvávajúce ženskej autoerotiky? Nebude tak žene ponechaná neuskutočniteľná voľba medzi defenzívnou virginitou, prísne uzavretou v sebe samej, a telom otvoreným penetrácii, ktoré však už v tej „diere“, ktorá má byť jej pohlavím, nepozná pôžitok zo sebadotýkania? Takmer vylučná – a toľkým strachom naplnená – pozornosť venovaná v západnej sexualite erekcii je dôkazom, do akej miery sú predstavy, ktoré túto pozornosť určujú, cudzie ženským predstavám. Nachádzajú sa v nich vo veľkej väčšine iba imperatívny, diktované rivalitou medzi mužmi: „najsilnejší“ je ten, ktorému „najlepšie stojí“, kto má najdlhší, najhrubší, najtvrdší penis, či dokonca „kto najďalej doštie“ (pozri hry malých chlapcov). Alebo sa tu zapájajú do hry sadomasochistické fantázie, ktoré sú zasa podmienené vzťahom muža k matke: túžba zmocniť sa, privlastniť si, preniknúť do tajomstva brucha, z ktorého pochádzame, do tajomstva vlastného splodenia, svojho „pôvodu“. A takisto aj túžba-potreba spôsobiť znovu krvácanie, v záujme znovuoživenia prastarého vzťahu – nepochybne vnútro maternicového, ale ešte prehistorického – k onomu materskému.

Žena je v týchto sexuálnych predstavách iba viac alebo menej úslužnou oporou pri realizácii mužských fantázií. Že v tom nachádza rozkoš, pokým ju on k tomu spl-

nomocní, je možné a dokonca isté. Ale jej rozkoš je predovšetkým masochistickým prostitúovaním svojho tela v záujme cudzej túžby, a to ju ponecháva v takom stave závislosti na mužovi, aký jej je súdený. Nevie, čo chce, a tak je schopná všetkého, aj znovu a znovu prosiť, len aby si ju láskavo „vzal“ ako „objekt“ uskutočnenia svojho vlastného pôžitku. Nepovie teda, po čom ona sama vlastne túži. Napokon, veď to ani nevie, alebo už to nevie. Ako pripúšťa Freud, sú počiatky sexuálneho života u malého dievčatka natoľko „temné“ a natoľko „vyšedivél rokmi“, že by bolo veľmi potrebné „dôkladne prekopať zem“, aby sa pod nánosmi našej civilizácie a našej histórie našli zvyšky civilizácie oveľa staršej, ktoré by mohli aspoň trochu odhaliť, aká by vlastne mohla byť sexualita ženy. Táto veľmi stará civilizácia by určite nepoužívala tú istú reč, nemala by rovnakú abecedu... Ženská túžba by nehovorila tým istým jazykom ako mužská a bola by opäť zasypaná logikou, ktorá ovláda západnú kultúru od čias antického Grécka.

Je to logika, kde prevláda pohľad, rozlišovanie formy a jej individualizácia, čo je ženskej erotike obzvlášť cudzie. Žena pociťuje rozkoš skôr prostredníctvom dotyku ako pohľadu a keď je zahrnutá do ekonomie, v ktorej prevláda pozorovanie, hodnotenie, pohľad, je nutne tlačaná k pasivite: bude len pekným objektom na pozeranie. Jej telo je takýmto spôsobom erotizované a aby vydržadlo puďy (zmysly) „subjektu“, žiada sa od neho dvojaký pohyb: exhibícia obnažovania a zároveň diskkrétne zahalovanie, pričom však jej pohlavie reprezentuje hrôzu z toho, že nemožno nič vidieť. Ako vadu v tejto systematickej reprezentácii a túžby. Ako „dieru“ v jej skoptofilickom objekte. (Dieru, ktorá nie je priestorom na pozorovanie.) To, čo nemožno pozorovať, lebo je skryté (je vyradené z viditeľného, zostáva mimo pohľadu – *ce rien a voir*), sa má automaticky vylúčiť zo scény reprezentácie, má sa odstrániť, tento fakt sa prejavuje už v gréckom sochárstve. Ženské pohlavie je tu jednoducho neprítomné: je zamaskované, zašité vo svojej „škáre“.

INTRO

Pohlaviu, ktoré nevidno, je upieraný aj vlastný tvar. Žena síce prežíva rozkoš práve vďaka neúplnosti tvaru svojho pohlavia, pretože sa neustále sama seba dotýka, ale túto rozkoš jej kultúra upiera, nikdy jej ju neprizná, lebo uznáva len falomorfizmus. Hodnota prisudzovaná jedinej definovateľnej forme blokuje tú druhú hodnotu, ktorá funguje v ženskej autoerotike. Onen *jediný tvar, jedine* individuum, pohlavie, vlastné meno, vlastný zmysel... vytláča, roztvára a rozdeľuje ten dotyk *najmenej dvoch* (pier, pyskov), ktorý udržuje ženu v kontakte so sebou samou, a to bez možného odlíšenia toho, čo sa vzájomne dotýka.

V tom spočíva ono tajomstvo ženy, aké predstavuje pre kultúru, ktorá by chcela všetko enumerovať, všetko vyčíslit v jednotkách, všetko inventarizovať v individualitách. *Ona nie je ani jedna, ani dve*. Nemožno ju, pri všetkom úsilí, determinovať ako jednu osobu, a ani ako dve. Odoláva každej definícii. Navyše nemá ani „vlastné“ meno. A jej pohlavie, ktoré nie je *jediným* pohlavím, sa počíta ako *nijaké* pohlavie. Ako negatív, rub, opačná strana toho jediného viditeľného a morfológicky označiteľného pohlavia: penisu (hoci pri prechode z erekcie do ochabnutia tu vznikajú určité problémy).

„Silu“ tejto „formy“, narastanie jej objemu, jej schopnosť zväčšovať a zmenšovať sa, ako aj možnosť rozmiestnenia momentov, kedy sa táto zmena odohráva, si ženské pohlavie zachováva pre seba, utahuje to všetko. A to celkom nevedome – nevie o tom. Keď sa od ženy vyžaduje, aby udržiavala a oživovala túžbu muža, celkom sa zabúda, ako to súvisí s jej vlastnou túžbou. Hoci ju vlastne ani nepozná, alebo aspoň nie explicitne. Zato však jej sila a kontinuita sú schopné po dlhý čas žiť všetky maškarády „ženskosti“, ktoré sa od nej očakávajú.

Pravda, zostáva jej dieťa, voči ktorému sa jej túžba po dotyku, po kontakte môže slobodne prejaviť. Aspoň vtedy, kým sa jej celkom nevytratí a neodcudzí sa jej v civilizácii, ktorá je posadnutá vlastným a pre ktorú je dotyk tabu. Ak to tak nie je, jej rozkoš nájde práve v tom kom-

penzáciu a liek na frustrácie, s ktorými sa priveľmi často stretáva v sexuálnych vzťahoch v užšom zmysle. Materstvo tak nahradza nenaplnenie potláčanej ženskej sexuality. Muž a žena by sa teda už ani nepoláskali, keby medzi nimi nebol prostredník, akým je dieťa? Najradšej chlapec. Muž, identifikujúci sa so synom, znovu nachádza radosť z materskej nežnosti, žena sa znovu dotýka sama seba, keď láska túto časť svojho tela: svoje dieťačko-penis-kitoris.

Čo to pre túto milenecku trojicu znamená, je dávno známe. Oidipovský zákaz sa však javí ako priveľmi formálny a umelý zákon – hoci je prostriedkom, ktorý pomáha udržiavať autoritársky diskurz otcov – ak sa ustanovuje v kultúre, kde je pohlavný styk neuskutočniteľný preto, lebo mužská a ženská túžba sú si vzájomne cudzie. A kde jeden(na) aj druhý(á) sa musia veľmi pokúšať o to, aby sa spojili aspoň okľukou: archaickým spôsobom, cez zmyslový vzťah k matkinmu telu, alebo spôsobom súčasným, ktorý sa týka aktívneho alebo pasívneho pretrvávania zákona otca. Regresívno afektívne správanie, slovné výmeny, ktoré priveľmi abstrahujú od sexuality, takže vo vzťahu k nej nevyhnutne predstavujú exil: matka a otec dominujú síce vo fungovaní dvojice, ale ako sociálne roly. Deľba práce im bráni, aby sa venovali telesnej láske. Produkujú alebo reprodukujú. A nevedia, ako využiť voľný čas. Hoci ho majú veľmi málo a chceli by ho mať viac. Ale ako ho využiť? Akú náhradu vymyslieť za radosť milovania? Ešte...

Možno sa vrátiť k onomu potláčanému, teda k ženským predstavám? Žena nemá len jedno pohlavie. Má ich najmenej dve, ale nie identifikovateľné ako dvakrát jedno. Má ich navyše oveľa viac. Jej sexualita je vždy aspoň dvojité a zároveň je aj *mnohoraká*. Ako chápe dnešná kultúra seba samu? Aké sa dnes píše texty? A vie sa vôbec, z akej cenzúry sa chcú vymaniť? Skutočne, ženská rozkoš si napríklad nemôže vyberať medzi klitoridálnou aktivitou a vaginálnou pasivitou. Pôžitok z vaginálneho láskania nemôže nahradiť pôžitok z klitoridálneho láskania. Obidva ne-

nahradiťným spôsobom prispievajú k pocitovaniu ženskej rozkoše. Popri iných... ako sú hladenie prsníkov, dotýkanie sa vulvy, zväčšovanie a zmenšovanie tlaku na začnú stenu pošvy, roztváranie pyskov ohanbia, láskanie krčka maternice atď., ak spomenieme iba niektoré z najšpecifickejších ženských pôžitkov. V predstavách o sexuálnej diferencii sú trochu zaznávané. Alebo tieto predstavy ani neexistujú: veď druhé pohlavie je iba nepostradateľným doplnkom jediného pohlavia.

Lenže, *žena má pohlavia takmer všade*. Takmer všade pociťuje rozkoš. Aj keď nehovoríme o hysterizácii celého jej tela, geografia jej pôžitku je oveľa rozmanitejšia, mnohonásobnejšia vo svojich rozdielnostiach, zložitejšia, subtilnejšia, než si možno predstaviť... v systéme predstáv, ktoré sú priveľmi sústredené na ono jedno.

„Ona“ je nekonečne iná sama v sebe. Určite preto sa o nej hovorí, že je náladová, nepochopiteľná, nepokojná, rozmarná (nemožno jej rozumieť). A to ani nejdeme tak ďaleko, aby sme evokovali jej reč, kde „ona“ chce postihnúť všetky významy a „on“ v tom nedokáže zachytiť koherenciu nijakého významu. Pre logiku rozumu znejú vzájomne si protirečiacie slová trochu šialene, sú nezrozumiteľné pre toho, kto ich počúva s vopred pripravenou šablónou, s hotovým kódom. Žena sa totiž aj vo svojich rečových prejavoch – aspoň vtedy, keď sa odváži – celý čas dotýka sama seba. Málokedy sa od seba oddelí pri klebetení, zvolaní, polodôvernom zdelení, nedopovedanej vete... Keď sa k nej vráti, je to preto, aby začala znovu. Z iného bodu radosť alebo bolesti. Bolo by jej treba načúvať iným spôsobom, ako „*inému zmyslu*“, ktorý sa neustále spríada a objíma slovami, ale súčasne sa od neho oslobodzuje, aby sa v ňom nezafixovala, aby v ňom neustrnula. Pretože keď to „ona“ povie, už to nie je identické s tým, čo chce povedať. Nikdy to nie je identické ani s ničím iným, skôr sa to približuje. *Dotýka sa to*. A ak sa to priveľmi vzdiali od tejto blízkosti, preruší sa a začne znova od „nuly“: od svojho tela-pohlavia.

Je teda zbytočné pokúšať sa chytiť ženy do pasce presnej definície toho, čo chcú

povedať, žiadať ich, aby (sa) opakovali, kým to nie je jasné, ony sú už vtedy inde, než v tejto diskurzívnej mašinérii, kde by ste ich chceli pristihnúť. Sú opäť obrátené samé do seba. To však netreba chápať rovnako, ako keď sa muži obrátia do seba. Majú iný vnútorný život, než vy, iný, než u nich možno predpokladáte. Obrátiť sa do seba znamená pre ne obrátiť sa do intimity tichého dotyku, rôznorodého, difúzneho. A ak sa ich nástojčivo pýtate na čo myslia, nemôžu odpovedať inak ako: Na nič. Na všetko.

To, po čom túžia, teda nie je presne definované ako nič a súčasne všetko. Vždy čosi viac a čosi iné ako to *jedno* – napríklad pohlavie – čo im dávate, čo im požičiavate. Často sa to interpretuje (a vyvoláva obavy) ako akýsi neukojiteľný hlad, nenásytosť, ktorá muža celého pohltí. Hoci v skutočnosti ide predovšetkým o inú ekonomiu, takú, ktorá vybočuje z linearítty jedného plánu, znejasňuje objektívne jedinej túžby, rozbieja polarizáciu na jednu jedinú rozkoš, narušuje vernosť jednému jedinému diskurzu. Treba teda túto mnohorakosť ženskej túžby a jazyka chápať ako čriepky, rozptýlené zvyšky znásilnenej sexuality? Či ako popretej sexuality? Odpoveď na túto otázku nemôže byť taká jednoduchá. Zavrnutie, vylúčenie ženského systému predstav skutočne dovádza ženu do pozície, v ktorej samu seba cíti iba fragmentárne, na málo štruktúrovaných okrajoch vládnucej ideológie, ako akýsi zvyšok alebo privesok zrkadla, ktoré je celé vyplnené (mužským) „subjektom“, aby sa v ňom odrazil a zdvojoval len on sám. Úloha „ženskosti“ je teda predpísaná týmto mužským zrkadlením a špekuláciou (*spéculat(r)isation*) a iba veľmi vzdialene zodpovedá skutočnej túžbe ženy, ktorá sa prebúdzala iba potajomky, skryto, ustrašene a previnilo.

Ale aj v prípade, že by sa ženský systém predstav mohol plne rozvinúť, konštituovať sa inak ako v zlomkoch, v čriepkach, ktoré sú zbavené súvislosti, je nutné, aby mal podobu *jedného* univerza? Bol by viac objemom ako povrchom? Nie. Iba ak by sa opäť chápal ako privilegium materského nad ženským. Materského, ktoré je aj tak falické. Ktoré je uzavreté do žiarlivého vlastníctva svojho hodnotného výtvoru. Súperi s mužom v ocenení väčšej produktivity. V takejto honbe za mocou stráca žena jedinečnosť svojej rozkoše. Ak sa vymedzí ako objem, vzdáva sa tak rozkoše, ktorá jej vzniká z *ne-zašitosti jej pier/pyskov*: isteže, je matkou, ale pannou, teda v úlohe, ktorú jej mytológie prisudzujú už oddávna. A určitú spoločenskú moc jej priznávajú iba vtedy, ak kolaboruje na vlastnej sexuálnej bezmocnosti.

Znovu sa nájsť by teda malo pre ženu znamenať možnosť neobetovať nič zo svojich pôžitkov, nikomu a ničomu, a najmä, s nikým sa nestotožňovať, *nebuť nikdy jednoducho iba jedna*. Ale akési univerzum, ktoré by sa neustále rozpínalo, ktoré by nebolo možné pevne ohraničiť, napriek tomu by však nebolo inkoherentné. Nebolo by ani polymorfnou perverziou dieťaťa, v ktorej akoby sa erogénne zóny nachádzali v očakávaní svojho sústredenia pod nadvládou falusu.

Žena by tak zostala večne viacerými, ale bola by súčasne uchránená pred rozptýlením, pretože to iné je už v nej samej a je jej autoeroticky blízke. To však neznamená, že si ho prisvojuje, že ho redukuje na svoje vlastníctvo. Princíp ženskosti vylučuje „vlastné vlastníctvo“. Aspoň v oblasti sexuálneho. *Blížkosť* však nie. Taká tesná blízkosť, pri ktorej sa akékoľvek rozlišovanie identity stáva nemožným. Teda aj akákoľvek forma privlastnenia. Žena pociťuje rozkoš z *tak blízkeho, že ho nemôže vlastniť ani ona, ani ono ju*. Ona sama ustavične komunikuje s iným, ale bez možnej identifikácie jedného (jednej) a druhého (druhej). Tým spochybňuje celú vládnucu ekonomiu. Ženská rozkoš privádza jej enumeratívnu nevyhnutne ku krachu: lebo neuznáva jej možnosti rastu do nekonečna cez svoj prechod do/cez druhého.

Aby však žena dospela k schopnosti prežívať rozkoš ako žena, je nepochybne nevyhnutné urobiť veľkú okľuku cez analýzu rôznych systémov utlačania, ktoré na ňu pôsobia. Ak by sme hľadali východisko iba v riešení samotnej otázky rozkoše, riskovali by sme, že vylúčime to, čo si vyžaduje jej rozkoš ako nové prekonanie vzáťnej spoločenskej praxe.

Pretože žena je tradične úžitkovou hodnotou pre muža, výmennou hodnotou medzi mužmi. Teda tovar. To ju ponecháva v úlohe strážkyne matérie, ktorej cena sa posudzuje meradlom práce a potreby-túžby, akú k nej pociťujú „subjekty“: robotníci, obchodníci, spotrebiteľia. Ženy sú falicky poznamenané svojimi otcami, manželmi, kupliarmi. A toto označovanie rozhoduje o ich hodnote v sexuálnom obchodovaní. Žena by teda nikdy nebola ničím iným, ako miestom výmeny medzi dvoma, viac či menej rivalizujúcimi mužmi, pri ktorej ide aj o vlastníctvo matky-zeme.

Ako si teda tento objekt transakcie môže nárokovovať svoje právo na rozkoš a nevybočiť pritom z ustanoveného trhového systému? Ako by tento tovar mohol mať k ostatným tovarom iný vzťah, než agresívnu trhovú žiarlivosť? Ako by matéria mohla mať potešenie zo seba samej bez

toho, aby u spotrebiteľa vyvolala strach zo straty jeho živnej pôdy? Ako je možné, že táto výmena ničoho, čo možno definovať termínom „vlastnými“ túžbe ženy, sa nejaví iba ako púhy klam, bláznivý výmysel, ktoré možno veľmi ľahko zvládnuť zmysluplnejším diskurzom a zdaniivo hmataťnejším systémom hodnôt?

Akokoľvek radikálny vývin ženy by teda nestačil na to, aby sa oslobodila ženská túžba. A tento historický problém dodnes nevyriešila, ani dostatočne nebrala do úvahy, žiadna politická teória ani prax, hoci marxizmus upozornil na jeho dôležitosť. Ženy však netvorí, prísne vzaté, žiadnu triedu, sú rozptýlené do rôznych tried, a ich politický boj sa preto stáva zložitým, ich požiadavky sú niekedy protichodné.

Napriek tomu je spoločným údelom žien stav zaostalosti, vyplývajúci z ich podriadenia kultúrou a kultúre, ktorá ich utláča, využíva, „speňažuje“ bez toho, aby z toho mali nejaký väčší úžitok. Ak nepočítame ich kvázi-monopol na masochistickú rozkoš, domáce práce a reprodukciu. Je to moc otrokov? Ktorá vlastne ani nie je taká bezvýznamná? Pretože pokiaľ ide o rozkoš, pán nemusí byť nevyhnutne dobre obslužený. Obrátiť tento vzťah naruby, najmä v ekonomii sexuality, ako sa zdá, nie je teda závideniahodným cieľom.

Ak si však ženy majú naďalej pestovať a rozvíjať svoju autoerotiku, svoju homosexualitu, nehrozí im náhodou, v prípade že sa vzdajú heterosexuálnej rozkoše, tá istá amputácia moci, ktorá im je tradične prisúdená? Nebude to nové väzenie, nový kláštor, ktoré si postaví z vlastnej vôle? Môžu takticky štrajkovať, môžu si zachovávať odstup od mužov dovtedy, kým sa nenaučia obhajovať vlastnú túžbu – najmä rečou, môžu objavovať lásky k iným ženám ako ochranu proti panovačnému výberu mužov, ktorý ich stavia do pozície konkurujúceho si tovaru, vydobýť si spoločenský štatút, ktorý im vynúti uznanie, zarábať si na živobytie, aby sa vymanili z údelu prostitútok... to všetko sú určité etapy nevyhnutné na to, aby sa vymanili z proletariátu na výmennom trhu. Ale ak by sa ich plány (projekty) zamerali iba na prosté obrátenie pomerov – prípustne dokonca, že by to bolo možné... – história by sa v konečnom dôsledku vrátila opäť k tomu istému. K falokratizmu. Ani ich pohlavie, ani ich systém predstav, ani ich reč by tu nenašli znova svoje miesto.

Z francúzštiny preložila JANA TRUHLÁŘOVÁ

Esej *Ce sexe qui n'est pas un* je z rovnomennej knihy Luce Irigaray: *Ce sexe qui n'est pas un*. Paris, Ed. Minuit 1977, s. 23 - 32.